

Shahid Beheshti University
Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History

Journal of History of Iran
Vol 18, No 2, Autumn and Winter 2025
ISSN: 2008-7357 E-ISSN: 2588-6916

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2025.240654.1445>

Research Paper

Causes, Process, and Consequences of the First General Strike of Government Employees during Reza Shah's Reign (1927)

1. Masoud Adinehvand,^{id} 2. Mohsen Bahramnejad^{id}

1. PhD in the history of Iran after Islam, Qazvin, Iran (Corresponding Author), Email: masoud.adinehvand66@hum.ikiu.ac.ir

2. Assistant professor, History department, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran, Email: bahramnejad@hum.ikiu.ac.ir

Received: 2025/08/18 PP 291-316 Accepted: 2025/09/14

Abstract

Government employees, as an influential social group in Iran, have consistently played a significant role in shaping the country's administrative and economic processes, a role that became more pronounced during the modern era and the period dominated by bureaucracy. With the beginning of Reza Shah Pahlavi's reign, issues related to the wages and livelihoods of government staff emerged as one of their primary concerns. In response to policies aimed at reducing salaries and limiting benefits, employees resorted to new forms of protest, including strikes and office closures, to pressure the government and assert their demands. This article aims to examine the activism of employees in various ministries of the capital in reaction to the Budget Commission's decision to reduce salaries, and to clarify the causes, course, and consequences of the first public strike of government employees during Reza Shah Pahlavi's rule. Based on historical documents, memoirs, laws, parliamentary debates, and analysis of contemporary newspapers, the study shows that the strike was not only a response to concerns over reduced income and livelihood difficulties but also a natural reaction to rising inflation and the country's economic crisis. Although initially intended as a means to protest the salary reductions, the employees' occupation of the National Consultative Assembly gradually became a political arena and a site of confrontation between different factions. This collective action successfully prevented the approval of the Budget Commission's plan and, alongside growing criticism of Mostowfi al-Mamalek's cabinet, exerted broad political and social pressure on the government, ultimately leading to his resignation.

Keywords: Mostowfi al-Mamalek, Civil Service Law, Government Employees, Salary Reduction, Strike, Office Closures.

Citation: Adinehvand, Masoud and Mohsen Bahramnejad. 2025. *Causes, Process, and Consequences of the First General Strike of Government Employees during Reza Shah's Reign (1306 A. H/1927 A.D.)*, Journal of History of Iran, Autumn and Winter, Vol 18, No 2, PP 291-316.

Copyright:©2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

Military and civil employees, along with administrative personnel in modern Iran-particularly after the Constitutional Revolution constituted a significant and active social class, playing a notable role in the country's political and social transformations. Due to their positions and responsibilities within the bureaucratic system, this group has always been a key pillar of governmental power. At the same time, their demands and dissatisfaction had the potential to challenge political and administrative stability. One of the main concerns of government employees was the timely and full payment of their salaries and benefits. Historical evidence shows that since the establishment of ministries and the expansion of the bureaucracy, salary management has consistently posed a serious challenge for governments. During the Qajar period, a substantial portion of the national budget was allocated to employee salaries, and despite various governmental measures to organize financial affairs, payment issues and employee dissatisfaction persisted.

With the rise of the Pahlavi dynasty, a new phase in the administrative history of Iran began. The enactment of the Civil Service Law in 1922 (1301 SH) brought some regularity to the financial status of government employees, yet the state's financial pressures to fund modernization projects and accommodate the increasing number of staff once again highlighted salary and financial challenges. During this period, government employees played a significant and effective role in political developments through strikes, office closures, and protest gatherings. A prominent example of this activism was the widespread strike of government employees at the beginning of Reza Shah's reign. This event arose in response to the Budget Commission's decision to reduce salaries and restructure wage scales, and through office closures and gatherings in the National Consultative Assembly, it escalated into a serious political and administrative crisis. This crisis not only exerted pressure on parliament members and the cabinet but ultimately led to the resignation of Mostowfi al-Mamalek and a change in government.

The incident demonstrated that government employees, as an informed and active social class, could, in addition to stabilizing political structures, challenge the power structure through collective demands and protests, thereby exerting a direct influence on government decision-making processes.

Materials and Methods

This study is qualitative and focuses on content analysis of newspapers, historical documents, memoirs, parliamentary debates, and previous studies on the administrative system and the National Employment Law. The extracted data were classified and organized for analysis to evaluate the civil servants' strike in the early years of Reza Shah's reign. Using a retrospective approach, the research first examines the state of the country's administrative system during this period, then analyzes the causes and process of the general strike and office closures, and finally explains the consequences of this event for the administrative structure of the country. If you want, I can also translate the abstract and introduction into English in the same clear, academic style so the whole paper is ready. Do you want me to do that?

Result and Discussion

Payment of salaries has been one of the main concerns of government employees since the Qajar period. Financial instability, wars, corruption, and government inefficiency led employees, at different times, to resort to various forms of protest. After the Constitutional Revolution, strikes and sit-ins became more prominent as a means of claiming overdue wages. Efforts such as those by Morgan Shuster and Bernard Bell to organize financial affairs partially improved the payment situation, but problems persisted. Financial aid from wealthy individuals was also insufficient, and timely salary payments were not fully established until the reign of Reza Shah.

After the 1921 Persian coup d'état, irregularities in salary payments continued. Financial officers and administrative staff often did not receive their wages. In this context, Arthur Millspaugh came to Iran to organize financial and administrative affairs, and the National Employment Law was enacted in Azar 1301 (December 1922). This law established nine administrative ranks with specified salaries for each rank, creating relative order in salary payments and administrative discipline. Nevertheless, the wages of lower-ranking employees were insufficient to cover living costs, and dissatisfaction persisted. Low salaries contributed to corruption and bribery, prompting the enactment of anti-embezzlement laws, but the core issue of full and timely salary payments remained unresolved until the beginning of Reza Shah's reign.

Mossadegh al-Mamalek (1305-1306 AH) aimed to reform the Employment Law and proposed revising the salary scale system. However, the Budget Commission, to fund modernization projects, reduced employees' salary

scales. This decision particularly affected lower-ranking employees, who were often renters and whose incomes did not cover living expenses, creating conditions for public protest and strikes.

In Ordibehesht 1306 (May 1927), the Budget Commission reduced the salaries of lower-ranking employees from 32 to 29 toman, while parliamentary representatives' salaries were increased. This led approximately three thousand ministry and government employees to march to the parliament building and stage a sit-in in the parliamentary courtyard. They demanded a halt to salary reductions and the establishment of a civil servants' union, disrupting parliamentary sessions. Newspapers sharply criticized the protests, but employees' economic and livelihood pressures were the main reasons behind the action.

The strike prompted the Budget Commission to retract the salary reductions. Employees up to rank 5 retained the 32 toman salary, and higher ranks saw gradual increases. Reforms were also made to the salary scale system, with fixed salaries assigned to each rank, partially ensuring fairness and employee satisfaction. Mossadegh al-Mamalek's government issued statements calling for calm among employees and ordered the prosecution of strike leaders.

The police (Nazmiyeh) arrested some employees and temporarily suspended them. Parliament also reviewed the incident, and considering public pressure, decided to pardon most employees. Fifty representatives sent a letter to the government requesting the pardon of employees. These measures restored relative calm in the administrations and brought the strike to an end.

Conclusions

Employee dissatisfaction and discontent among Iran's bureaucrats regarding their salaries and benefits has been one of the significant issues in the history of the country's modern administrative developments. Since the enactment of the first civil service law, timely payment of salaries has been highly influenced by the economic and financial conditions, often fluctuating, and at various times causing dissatisfaction and strikes. During Reza Shah's era, although government offices and employees appeared to move toward administrative reform and greater efficiency, salary levels were still insufficient for a comfortable life. Nevertheless, the Ministry of Economic Affairs and the Budget Commission at the beginning of his reign decided to reduce government employees' salaries to lower current expenses and finance modernization projects. This decision caused severe discontent, particularly

among lower-level employees, and led to a general strike at the Parliament building.

The employees' protest reflected their first strong reaction to salary reductions and highlighted the Budget Commission's lack of attention to fairness in salary distribution. The greatest impact fell on lower-level employees, while it would have been more reasonable to reduce the salaries of higher-ranking officials and parliamentary representatives. The Mostowfi al-Mamalek cabinet issued directives urging employees to end the strike and initiated legal action against its organizers. Members of Parliament considered the strike as a rebellion against the legislative body and an affront to the representatives. This incident revealed tensions and conflicts among employees, the parliament, and political factions, ultimately leading to Mostowfi's resignation. The findings indicate that the first general strike of government employees not only had economic dimensions but also carried significant political and social consequences, demonstrating the power and influence of the bureaucratic class in the modern political and administrative developments of Iran.

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

مجله تاریخ ایران

سال ۱۸، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴
شاپا الکترونیکی: 2588-6916 شاپا: 2008-7357

DOI: <https://doi.org/10.48308/irhj.2025.240654.1445>

مقاله پژوهشی

علل، روند و تبعات اولین اعتصاب عمومی کارمندان دولت در سلطنت رضاشاه (۱۳۰۶)

۱. مسعود آدینه‌وند، ۲. محسن بهرام‌نژاد^{ID}

۱. دانش‌آموخته دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، قزوین، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: masoud.adinehvand66@hum.ikiu.ac.ir
۲. استاد گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران، رایانامه: bahramnejad@hum.ikiu.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۷ صص ۳۱۶-۲۹۱ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳

چکیده

کارکنان دولت به عنوان قشری تأثیرگذار در ادوار مختلف تاریخی، نقش پررنگی در تحولات داخلی داشته و دارند و این موضوع در دوره معاصر و عصر سلطه بوروکراسی شدت بیشتری گرفته است. در آغاز حکومت پهلوی اول، کارمندان دولت برای احقاق حق خویش، با توسل به اعتصاب و تعطیلی ادارات به مثابه روشی اعتراضی و کنشی نوین، دولت وقت را تحت فشار قرار دادند و امتیازاتی دریافت کردند. مسئله این مقاله، تبیین کنشگری کارکنان وزارتخانه‌های مختلف پایتخت برای افزایش حقوق و تسهیلات و اعتراض به تصمیم کمیسیون بودجه مبنی بر کاهش حقوق دریافتی آنها و تبعات آن است. نگارندگان با تکیه بر اسناد، خاطرات، قوانین و مذاکرات مجلس و به‌ویژه روزنامه‌ها درصدد بوده‌اند به این پرسش پاسخ دهند که علل، روند و پیامدهای اولین تحصن عمومی کارمندان دولت در سلطنت رضاشاه پهلوی چه بوده است؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اولین اعتصاب عمومی کارمندان دولت در ابتدای حکومت رضاشاه، معلول ترس و نگرانی آنها به خاطر کاهش حقوق و مختل شدن امور معیشتی و رفاهی، گرانی و تورم فزاینده بود و بحران اداری و تحصن در محوطه ساختمان مجلس شورای ملی، هم نمایندگان را از تصویب برنامه کمیسیون بودجه منصرف کرد و هم در نتیجه افزایش انتقاد از عملکرد مستوفی‌الممالک، علت تأمه‌ای بر استعفای او شدند.

واژه‌های کلیدی: مستوفی‌الممالک، قانون استخدام دولتی، کارمندان دولت، کاهش حقوق، اعتصاب، تعطیلی ادارات.

استناد: آدینه‌وند، مسعود، محسن بهرام‌نژاد. (۱۴۰۴). علل، روند و تبعات اولین اعتصاب عمومی کارمندان دولت در سلطنت رضاشاه (۱۳۰۶)، مجله تاریخ ایران، پاییز و زمستان، سال ۱۸، شماره ۲، صص ۳۱۶-۲۹۱.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

کارکنان لشکری و کشوری دولت و پرسنل نظام اداری در ایران دوره معاصر به‌ویژه بعد از مشروطیت، یکی از طبقات مهم و کنشگر جامعه به شمار می‌رفته و در مقاطع مختلف منشأ تحركات اجتماعی و به چالش کشیدن نظام سیاسی بوده‌اند. پرداخت حقوق یکی از مهم‌ترین مخارج مالیه حکومت قاجاریه بود و بخش بزرگ بودجه حکومت صرف آن می‌شد (جمالزاده، ۱۳۶۲: ۱۵۰). فارغ از شأن و وجاهتی که شغل دفتری و کار اداری برای کارمندان به همراه داشت، یک مسئله مهم و حیاتی برای آنها، دستمزد، مواجب و به عبارت دقیق‌تر، پرداخت به‌موقع و کامل حقوق بود. بررسی تاریخ اداری ایران معاصر نشان می‌دهد از زمانی که وزارتخانه‌های مختلف به وجود آمدند، پرداخت حقوق اعضای دیوان‌سالاری، برای حکومت یک بحران و چالش جدی محسوب می‌شد و این موضوع در سال‌های بعد از مشروطه شکل حادثری به خود گرفت. در این مقطع، دولت و مجلس برای رسیدگی به این مهم، رویکردها و راهکارهای متعددی را به کار گرفتند؛ تشکیل نهادهای مختلف در وزارت مالیه، استخدام مستشاران خارجی و کمک گرفتن از افراد و خانواده‌های پول‌دار برای سر و سامان دادن به وضعیت حقوقی-رفاهی کارکنان دولت، از جمله این سیاست‌ها به شمار می‌رفت. با این حال، تدابیر مذکور هم نتوانست مشکل پرداخت حقوق را برای همیشه حل کند و تا پایان دوره قاجاریه این چالش به اشکال مختلف تداوم پیدا کرد.

با روی کار آمدن سلسله پهلوی، گرچه مرحله دیگری از تاریخ و تحولات نظام اداری و دیوان‌سالاری کشور آغاز شد و براساس قانون استخدام کشوری (مصوب ۱۳۰۱ ش)، وضعیت ظاهری و مالی کارکنان دولت شکل معقول‌تری به خود گرفت، اما نیاز روزافزون حکومت به پول و منابع مالی برای اجرای پروژه گسترده و بلندپروازانه تجدد و نوسازی، موجب می‌شد گاهی از میزان حقوق و مواجب کارکنان دولت کاسته شود تا با تأمین اعتبار برای اجرای سیاست‌های تغییر، دولت سریع‌تر این برنامه‌ها را عملیاتی کند. از طرفی تعداد کارکنان دولت در دوره پهلوی اول افزایش پیدا کرد و به همین دلیل چالش پرداخت حقوق بار دیگر پیش روی دولت‌ها قرار گرفت.

در این دوره، کارمندان دولت با تعطیلی ادارات و برگزاری تجمعات اعتراضی، نقش‌آفرینی چشمگیری در تحولات سیاسی داشتند و برخی از این اعتراضات تا حدی اهمیت یافت که به تغییر دولت و کابینه انجامید. در پایان دوره ریاست‌الوزارایی مستوفی‌الممالک، اعتراض کارمندان به نحوه اشل‌بندی^۱ حقوق و کاهش دریافتی آنان، به «غوغای اشل» شهرت یافت و در کنار تنش‌های او با نمایندگان مجلس، زمینه سقوط کابینه را فراهم کرد. بدین ترتیب، اگرچه کارکنان دولت یکی از ابزارهای اصلی تثبیت ساختارهای سیاسی به شمار می‌رفتند، اما در نتیجه سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی دولت، به مخالفان جدی آن نیز تبدیل شدند و

۱. اشل در زبان فرانسه به معنای نردبان است و برای تعیین درجه‌بندی و تصاعد کارکنان دولت به کار می‌رود.

حتی رضاشاه نیز نتوانست مانع از تحصن و تجمع آنان شود. این رویداد که در اعتراض به تصمیم کمیسیون اقتصادی مجلس درباره کاهش حقوق، در آغاز سلطنت رضاشاه رخ داد، به بحرانی جدی تبدیل شد، دولت را دچار سردرگمی کرد و نشان داد کارمندان دولت به مثابه طبقه‌ای آگاه و کنشگر، قادر به به چالش کشیدن ساخت قدرت می‌باشند؛ هرچند این تحصن به دلیل رسیدگی سریع به مطالبات، چندان استمرار نیافت. در پژوهش حاضر به بررسی تحصن و اعتراض کارمندان دولت در آغاز سلطنت رضاشاه پرداخته شده است؛ رویدادی که در واکنش به تصمیم کمیسیون اقتصادی مجلس مبنی بر کاهش حقوق و تغییر نظام اشل‌بندی دستمزدها شکل گرفت و با تعطیلی ادارات و تجمع کارکنان، به بحرانی سیاسی و اداری تبدیل شد و در کنار اختلافات مستوفی‌المالک با نمایندگان مجلس، زمینه‌ساز سقوط کابینه او گردید.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی و بر پایه تحلیل محتوای روزنامه‌ها، اسناد تاریخی و خاطرات انجام شده است. موضوع اصلی آن بررسی وضعیت حقوقی کارمندان دولت به عنوان بخشی از طبقه میانی جامعه در سال‌های نخست حکومت رضاشاه است که با بهره‌گیری از روش گذشته‌نگر دنبال شده است. بر همین اساس، تحلیل مذاکرات نمایندگان مجلس شورای ملی - که ابتدا خواستار محاکمه و مجازات کارکنان متحصن در عمارت مجلس بودند و اندکی بعد بر تبرئه و بخشودگی آنان تأکید کردند - نقش مهمی در فهم علل و روند اعتراض این قشر شهری داشته است. همچنین استفاده از پژوهش‌های پیشین و خاطرات شاهدان عینی این ماجرا، درک روشن‌تری از ماهیت این رخداد و جایگاه آن در تاریخ تحولات اداری و بوروکراسی ایران به دست می‌دهد.

پیشینه پژوهش

گرچه درباره نظام اداری و تحولات دیوان‌سالاری دوره پهلوی و ابعاد مختلف آن، تاکنون آثار متعددی نگاشته شده، اما مسئله تحصن و اعتراض کارمندان دولت به عدم پرداخت کامل و به‌موقع حقوق و مواجب، در پژوهش مستقل و جامعی مورد بررسی قرار نگرفته است. حمید تنکابنی در آثار پژوهشی خود از جمله مقاله «فرهنگ سیاسی اقتدارگرا و ساختار دیوان‌سالاری دولتی در دوره پهلوی اول» (۱۳۹۴) و «تحلیلی بر نقش کژتابی‌های مالی سازمان‌یافته در دیوان‌سالاری و توسعه پایدار» (۱۳۹۶) به نقش و تأثیر نظام اداری در تحکیم تمامیت‌خواهی و ارتباط کژتابی‌های اداری در فساد و ناکارآمدی در حکومت اشاره کرده است. کم بودن حقوق و کاهش اشل حقوقی کارکنان دولت، به زعم برخی از مسئولان و کنشگران، یکی از علل رشد و گسترش فساد مالی - اداری به شمار می‌رفت. تحصن کارکنان وزارتخانه‌ها

پس از تصمیم کمیسیون بودجه برای کاهش حقوق آنان، به عنوان کنشی نوین محصول تصویب و اجرای قانون استخدام کشوری و بهبود وضعیت حقوقی کارمندان دولت بود. در نوشتار حاضر با تکیه بر اسناد، روزنامه‌ها، خاطرات و سایر منابع موجود، به واکاوی علل و روند و تبعات نخستین تحسن رسمی و عمومی کارمندان در ابتدای سلطنت رضاشاه پرداخته شده است.

پیشینه اعتراضی کارکنان دولت به مسئله عدم پرداخت حقوق

یکی از مهم‌ترین موضوعات مربوط به تاریخ و تحولات نظام اداری ایران، مسئله پرداخت به موقع و کامل حقوق و دستمزد کارکنان دولت است و آنها در قبال انجام کار اداری، چه نظامی و چه غیرنظامی انتظار داشته‌اند که حق الزحمه خود را کامل و در زمان مقرر دریافت کنند. با بررسی تاریخ اداری ایران در دوره قاجار و به‌ویژه از فتح‌علی‌شاه قاجار به بعد که اولین وزارتخانه‌ها شکل گرفتند، می‌توان پی برد که چالش پرداخت حقوق همواره پیش روی حکومت قرار داشته است. وقوع جنگ‌های داخلی و هزینه‌های ناشی از آن، افزایش مخارج حکومت و بی‌نظمی در دریافت مالیات‌ها که به خالی شدن خزانه منجر می‌شد، عامل مهمی در اعتراض کارمندان دولت بود. در دوره محمدشاه قاجار و همزمان با صدارت حاجی میرزا آغاسی، هزینه‌های ناشی از جنگ هرات، تعلل حکام ولایات در پرداخت مالیات‌ها و صدور بی‌شمار برات‌های بلاوصول، منجر به برهم خوردن تراز درآمدها و مخارج و در نتیجه، تعویق طولانی مدت حقوق‌ها شد (فلور، ۱۳۹۵: ۵۷۶-۵۷۷). گرچه در دوره ناصرالدین‌شاه با تدبیر اصلاحگرانی چون امیرکبیر، چالش‌های مالی و پرداخت حقوق‌ها به‌طور نسبی حل شد، اما بعد از ترور ناصرالدین‌شاه، بی‌نظمی پرداخت حقوق کارکنان در دوره مظفرالدین‌شاه بار دیگر تکرار شد (دولت‌آبادی، ۱۳۶۲: ۴۳۱/۱). با این حال، کارکنان دولت برای دریافت حقوق عقب‌افتاده خود، چاره‌ای جز صبر و ادامه خدمت نداشتند و تعطیلی ادارات و انجام اعتصاب برای دریافت حقوق، رفتاری ناشناخته بود و این مسئله به بعد از پیروزی انقلاب مشروطیت موکول شد؛ به عبارتی اعتصاب کارکنان دولت به مثابه کنش اعتراضی آنها، محصول انقلاب مشروطیت بود.

با پیروزی انقلاب مشروطه تا پایان دوره حکومت قاجاریه، گرچه چالش پرداخت حقوق کارکنان بار دیگر به شکل بحرانی‌تری ادامه یافت، اما سر و سامان دادن به وضعیت حقوقی و رفاهی کارکنان دولت، از جمله مسائلی بود که مورد توجه اندیشه‌گران خواهان تغییر قرار گرفت. وزارت مالیه در این سال‌ها توانایی پرداخت حقوق و مواجب کارکنان را نداشت (ساکما، ۱۳۷۹/۲۴۰). جنگ داخلی، بی‌ثباتی و تغییر مکرر کابینه‌ها، دخالت دولت‌ها و مأموران خارجی، وقوع جنگ جهانی اول و تبعات ناشی از آن که بیش از همه بر ساختار مالی کشور تأثیرات ویرانگری بر جای گذاشت، همگی بستری فراهم کرد تا بر میزان نارضایتی کارکنان دولت و عدم پرداخت حقوق کارکنان دولت افزوده شود. کاهش شدید درآمدهای دولت و عدم

وصول مالیات‌ها در این سال‌ها، دولت را در پرداخت حقوق به کارکنان دیوان‌سالاری با مشکل و چالش جدی مواجه کرد (ساکما، ۱۳۹۰/۵۵۹۴۱؛ همان، ۱۳۹۰/۴۳۱۷).

در سال‌های پس از مشروطه تا برآمدن سلسله پهلوی، پرداخت مواجب کارکنان یکی از اصلی‌ترین مطالبات دیوان‌سالاران بود و اسناد فراوانی از شکایات آنان درباره «عدم پرداخت حقوق» یا «پرداخت معوقات» در مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران موجود است. محتوای این شکواییه‌ها به روشنی بیانگر بحران مالی و ناتوانی حکومت قاجار در تأمین حقوق کارکنان است. پس از مشروطه، برخلاف سال‌های پیشین، نارضایتی کارمندان از وضعیت حقوقی، بیشتر در قالب کنش‌های اعتراضی همچون ترک مقطعی محل خدمت، غیبت از کار و تحصن در ادارات دولتی نمود پیدا می‌کرد. عدم پرداخت حقوق کارکنان دولت باعث افزایش اعتراضات و اعتصاب‌های پراکنده کارکنان دولت می‌شد. در برخی موارد، به خاطر عدم دریافت حقوق، خودکشی کارمندان اتفاق می‌افتاد (ساکما، ۱۳۹۰/۵۴۷۸۴). در نتیجه پس از انجام مذاکرات، مورگان شوستر^۱ کارشناس امور مالی امریکایی، به ایران آمد تا ریاست خزانه‌داری کل ایران را برعهده گیرد. در آستانه ورود او به ایران در سال ۱۳۲۹ق، اعضای وزارتخانه‌های مختلف هر روز در اعتصاب بودند و روزی وجود نداشت که اعتصابی در وزارتخانه‌ای ساماندهی نشود (شوستر، ۱۳۹۴: ۸۷). بدین ترتیب، او طی چند سال وضعیت حقوقی کارکنان را سر و سامان و اعتصاب کارکنان را کاهش داد. بعد از او، مسیو مرنارد بلژیکی به ایران آمد و برای بهبود پرداخت حقوق و وضعیت مالی کشور، به فعالیت پرداخت و دیوان محاسبات وزارت مالیه هم به وجود آمد.^۲ این موضوع در کوتاه‌مدت نقش زیادی در انتظام نسبی پرداخت حقوق کارکنان دولت و جلب رضایت آنان داشت.

حکومت در مقاطع مختلف از تجارت‌خانه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی نیز برای دادن حقوق کارکنان لشکری و کشوری استقراض می‌کرد تا از اغتشاش قوای نظامی و تحصن و بست‌نشینی کارکنان دیوان‌سالاری جلوگیری کند (ساکما، ۱۳۹۰/۵۴۷۶۴). برادران تومانیانس و امین‌الضرب‌ها از مهم‌ترین این افراد بودند که برای نزدیکی به حکومت و اخذ مجوز فعالیت‌های تجاری، به کارکنان وزارتخانه‌ها حقوق می‌دادند (ساکما، ۱۳۹۰/۲۸۷۱۰؛ همان، ۱۳۹۰/۵۲۰۵۲). با این حال، وجود برخی موانع و محدودیت‌ها از جمله اوضاع نابسامان سیاسی و بی‌ثباتی کابینه‌ها، شدت جنگ‌های داخلی و خارجی، کارشکنی حکام ولایات، خوانین و زمین‌داران و عدم پرداخت مالیات، اختلاس و فساد مالی کارگزاران، ناتوانی حکومت در امر وصول مالیات‌ها، دخالت دولت‌های خارجی به‌ویژه روسیه تزاری در تداوم بحران مالی، اختلافات میان

1. William Morgan Shuster

۲. برای اطلاع از این روند می‌توانید بنگرید به: امین محمدی و سید حسن میرجلیلی (بهار و تابستان ۱۴۰۰)، «مستشاران خزانه‌داری و مسئله پرداخت حقوق پس از مشروطه»، پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، شماره ۱ (پیاپی ۳۹)، صص ۳۸۰-۴۰۶؛ امین محمدی، علیرضا ملائی توانی و محمدرحیم ربانی‌زاده (زمستان ۱۳۹۸)، «دیوان محاسبات و مسئله پرداخت حقوق در دوره قاجار»، تاریخ اسلام و ایران، شماره ۴۴ (پیاپی ۱۳۴)، صص ۱۱۷-۱۴۴.

خزانه‌داران و وزرای مالیه بر سر حدود اختیارات، خالی بودن خزانه دولت در نتیجه اوضاع سیاسی و اقتصادی، منجر به عدم موفقیت مستشاران مالی خارجی در حل مسئله پرداخت حقوق شد. دیوان محاسبات وزارت مالیه هم در نتیجه عدم اجرای آن، فقدان تجربه و تخصص اعضای دیوان، تعدد و تکثر ادارات دولتی و کارکنان، نتوانست این چالش را برای همیشه مرتفع کند. کمک گرفتن از متمولان و افراد ثروتمند نیز به خاطر کمک مقطعی و پرداخت حقوق کارکنان برخی از وزارتخانه‌ها، نتیجه سودمندی نداشت و عدم پرداخت حقوق به موقع و کامل کارکنان، تا روی کارآمدن رضاشاه به تعویق افتاد.

تصویب قانون استخدام و مسئله پرداخت حقوق کارکنان دولت

بعد از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹، بی‌نظمی در پرداخت حقوق کارکنان دولت همچنان ادامه داشت. در این زمان، امور مالی و اداری کشور از هم گسیخته، تجارت قطع شده و مالیات و ولایات مختلف غیرقابل وصول بود. سازوکار تشکیلات اداری کشور نیز نظم چندانی نداشت و به علت خالی بودن خزانه، بسیاری از کارکنان حقوق نمی‌گرفتند. در نتیجه، آرتور میلسپو برای ساماندهی سامانه مالی و اداری به ایران آمد. به گزارش میلسپو: در آستانه پایان سال، خزانه کشور خالی و پرداخت مواجب کارکنان دولت از یک تا هشت ماه عقب افتاده بود. این بحران مالی موجب شد معلمان و مأموران نظمیه تهدید به اعتصاب کنند، وظیفه‌بگیران آماده بست‌نشینی در وزارت مالیه شوند و حتی دربار شاهنشاهی و نمایندگان مجلس نیز حقوق خود را با تأخیر دریافت کنند. مأموران وزارت مالیه که خود متولی تأمین درآمد بودند نیز از دریافت حقوق محروم ماندند (میلسپو، ۱۳۵۶: ۶۲).

در سال ۱۳۰۰ش. معلمان که شش ماه حقوق نگرفته بودند، به رهبری اتحادیه معلمان، دست به اعتصاب زدند. بسیاری از کارمندان دولت ماه‌ها نمی‌توانستند حقوق ناچیز خود را دریافت کنند و همین انگیزه اصلی اعتصاب آنان بود (ملیکف، ۱۳۵۸: ۱۰۴). رویداد مذکور مسلماً باعث آشفتگی و بی‌اعتمادی تمام ادارات می‌شد و در واکنش به این موضوع، اولین قانون استخدام کشوری در ایران به تصویب رسید. مهم‌ترین اقدام میلسپو در دوره اول مأموریتش در ایران، تصویب قانون استخدام کشوری در آذر ۱۳۰۱ بود که آن را به مجلس پیشنهاد داد (مکی، ۱۳۶۲: ۳۱۲/۲). این اقدام مهم در راستای سازماندهی و مدیریت ادارات کشور در سال‌های پایانی حکومت قاجاریه بود که واکنشی به ساختار کهنه و بی‌نظم دیوان سالاری آن زمان به شمار می‌رفت. با تصویب این قانون، انتظام نسبی در امور پرسنلی وزارتخانه‌ها برقرار شد و انضباط اداری افزایش یافت (مستوفی، ۱۳۶۲: ۵۳۰/۴). قانون مذکور در پنج فصل تنظیم شده بود و فصل دوم به مراتب خدمت و ارتقای رتبه اختصاص داشت (مجموعه مصوبات و قوانین دوره چهارم مجلس شورای ملی، ۹۰-۱۰۷). مقرری و حقوق مستخدمین در این فصل مورد بررسی و توجه

قرار گرفت و حقوق رتبه‌های نُه‌گانه کارکنان دولت را تعیین می‌کرد. طبق ماده ۱۵ قانون استخدام کشوری، مراتب خدمت دولتی عبارت بود از: ثباتی، منشی‌گری سوم، منشی‌گری دوم، منشی‌گری اول، مدیری شعبه، مدیری دایره، معاونت اداره، رئیس اداره، مدیری کل یا معاونت اداری. این قانون برای پرداخت حقوق کارکنان، از نظام رتبه‌بندی^۱ استفاده کرد و هر رتبه اداری، حقوق مشخصی داشت.

میزان حداقل حقوق رتبه اول اداری به موجب قانون بودجه، ۳۲ تومان در نظر گرفته شد و این میزان را هر سال کمیسیون در قانون بودجه تعیین می‌کرد و تحت تأثیر وضعیت اقتصادی کشور قرار داشت (وطنی، ۱۳۵۳: ۲۵-۲۸). براساس اشل متحرک و حقوق تصاعدی، با افزایش حقوق رتبه اول، حقوق سایر رتبه‌ها افزایش می‌یافت و این موضوع باعث اختلاف سطح درآمد بین کارکنان می‌شد. در سلطنت رضاشاه، میزان حقوق و دریافتی بیشتر کارکنان دولت به استثنای رتبه‌های بالا، پاسخ‌گوی هزینه‌های جاری زندگی آنها نبود و بعد از تصویب قانون استخدام کشوری، پرداخت حقوق بسیاری از کارمندان دولت گرچه در مقایسه با دوره قبل نسبتاً منظم‌تر شد، اما مسئله افزایش حقوق سالانه در حیات اداری آنها مطرح نبود و میزان دریافتی کارکنان عادی وزارتخانه‌ها و ادارات عملاً تغییری نکرد (شفق سرخ، ۱۱ خرداد ۱۳۰۶: شماره ۷۵۴، ص ۳). به نوشته حبیب‌الله آموزگار: استخدام دولت، جزء وزارت و سفارت و مشاغل رتبه ۸ و ۹ که تا حدودی ممکن است حقوق آن برای زندگانی متوسط و میانه‌روی کافی باشد، از درجه ۷ به پایین کفاف مخارج عادی و ضروری مستخدمین را نمی‌دهد؛ مگر آنکه کمک مشروع و دخل نامشروع خارجی داشته باشند (آموزگار، ۱۳۰۷: ۱۰۵-۱۰۶).

یکی از دلایل رشوه‌خواری کارمندان نیز به کم بودن حقوق برمی‌گشت. افزایش تعداد موارد رشوه و اختلاف و فساد اداری، به تصویب قانونی برای مبارزه با آن منجر شد (ساکما، ۲۴۰/۲۷۳۰۶). قانون مجازات مختلسان اموال دولتی در آذر ۱۳۰۶ به تصویب مجلس شورای ملی رسید (مجموعه قوانین و مصوبات مجلس ششم تقنینیه، ۳۳-۳۳). البته به رغم تصویب قانون استخدام دولتی، مسئله پرداخت حقوق به‌طور کامل حل نشد و باقی ماند و گرچه در مقایسه با روند پرداخت مواجب در دوره قبل، اندکی بهبود پیدا کرد، اما عدم پرداخت و تأخیر در دادن حقوق و مواجب کارکنان وزارتخانه‌های مختلف همچنان وجود داشت. به عبارتی بعد از روی کار آمدن رضاشاه، حقوق کارکنان همه ادارات به‌موقع پرداخت نمی‌شد و در نقاط مختلف کشور تحصن کارکنان برای دریافت حقوق اتفاق می‌افتاد (ساکما، ۲۹۳/۱۴۵۶۹۴؛ همان، ۲۴۰/۱۲۸۴۶). این موضوع در دوره ریاست‌الوزرای مستوفی‌الممالک شدت بیشتری به خود گرفت و به شکل تحصن و اعتصاب حداکثری کارکنان نمود پیدا کرد که در نوع خود کنش جدیدی به شمار می‌رفت.

وضعیت پرداخت حقوق کارکنان دولت در کابینه مستوفی الممالک

میرزا حسن خان مستوفی (مستوفی الممالک) دومین ریاست‌الوزرای دوره سلطنت رضاشاه بود که از خرداد ۱۳۰۵ تا خرداد ۱۳۰۶ این منصب را برعهده گرفت. او بعد از پایان انتخابات و افتتاح مجلس ششم، در روز معرفی اعضای کابینه به مجلس، برنامه خود را اعلام کرد (شفق سرخ، ۲۷ شهریور ۱۳۰۵: شماره ۵۸۹، ص ۲). به موجب بند ۱۵ این برنامه، ضرورت تجدید نظر در قانون استخدام کشوری و پیشنهاد لازم درباره اصلاح نواقص آن، مورد تأکید قرار گرفت (سحاب تفرشی، ۱۳۹۴: ۶۲-۶۳؛ آینده، مهر ۱۳۰۵: صص ۷۶۵-۷۶۶).

بعد از انجام اصلاحات اداری و رفع نقایص قانون استخدام، در آخرین مرحله ریاست‌الوزایی او، مسئله اعتصاب کارمندان دولت به تصمیم کمیسیون بودجه مبنی بر کاهش اشل حقوقی و میزان دریافتی کارکنان دولت اتفاق افتاد. در چنین وضعیتی بود که کمیسیون مذکور برای تأمین اعتبار و هزینه‌های نوسازی، سعی در اصلاح حقوق کارکنان دولت داشت و کمیسیون بودجه در کابینه مستوفی تصمیم گرفت اشل حقوقی کارمندان دولت را کاهش دهد که همین موضوع به اعتصاب عمومی کارکنان دولت در پایتخت و کناره‌گیری او از سیاست منجر شد. اعضای کمیسیون به عنوان تهیه‌لوازم بحریه، صحنه و کارخانه قندسازی و تأمین اضافه حقوق و کالای مجلس، اشل حقوق را پایین آوردند و در مقدمه راپرت خود نوشتند: «از این ممر هشتصد هزار تومان صرفه‌جویی خواهد شد» (ستاره ایران، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۳). براساس این طرح، کمیسیون بودجه پیشنهاد کرد میزان حقوق و دریافتی رتبه‌های نه‌گانه اداری به شکل زیر تنظیم شود:

ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲.

رتبه اداری	اشل (حقوق) فعلی	اشل (حقوق) پیشنهادی
۱	۳۲ ریال	۲۹ ریال
۲	۴۲	۳۸
۳	۵۲	۴۷
۴	۶۸	۶۱
۵	۹۲	۸۲
۶	۱۲۴	۱۱۱
۷	۱۶۴	۱۴۷
۸	۲۱۲	۱۹۰
۹	۲۶۸	۲۴۰

در این زمان، بیشتر کارکنان دولت از رتبه‌های پایین اداری و عمدتاً آجاره‌نشین بودند و خانه شخصی نداشتند و حقوق آنها هم کفاف هزینه‌های زندگی را نمی‌داد (شفق سرخ، ۱۱ خرداد ۱۳۰۶، ص ۳)، مستخدمین دولت از وضعیت حقوقی و رفاهی مناسبی برخوردار نبودند، حقوق‌ها به موقع پرداخت نمی‌شد و در شرایطی بودند که به نوشته روزنامه ستاره ایران: «در مملکت فقیری مثل ایران، اکثر مستخدمین دولت به نان شب محتاجند و ترتیب تأدیه حقوق نتایج وخیمی را در بر خواهد داشت» (ستاره ایران، ۲۱ خرداد ۱۳۰۶: ص ۱) و هزینه‌ها و مخارج زندگی سنگین بود؛ به همین دلیل تصمیم به کاهش اشل حقوقی کارکنان، باعث شد جمع زیادی از آنها با این تصمیم مخالفت کردند و برای عدم تصویب برنامه کمیسیون بودجه در مجلس شورای ملی، دست به اعتصاب زدند.

تصمیم کمیسیون بودجه

در اوایل سال ۱۳۰۶ ش. کمیسیون بودجه برای تنظیم امور مالی وزارتخانه‌ها و تأمین بودجه سال بعد، به فعالیت پرداخت و چندین بار تشکیل جلسه داد. کمیسیون مذکور در ۱۷ اردیبهشت این سال به هنگام بحث درباره بودجه کل کشور، اعلام کرد که اشل حقوق مستخدمین دولت باید هر سال تعیین شود و بعد از مذاکرات مختلف، در این جلسه با کاهش میزان اشل از ۳۲ به ۲۹ تومان موافقت و لایحه آن را به موجب ماده واحده‌ای، برای تصویب در مجلس شورای ملی آماده کرد (اطلاعات، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲)؛ یعنی از هر ۳۲ تومان حقوق هر یک از مستخدمین دولت، ۳ تومان کسر شود. این در حالی بود که حقوق نمایندگان مجلس به میزان ۱۰۰ تومان افزایش یافت (سحاب تفرشی، همان، ۷۷). البته کمیسیون مذکور در شرایطی تصمیم گرفت اشل حقوقی کارکنان دولت را کاهش دهد که بسیاری از کارکنان جزء و دون‌رتبه ادارات به خاطر تأمین هزینه‌های زندگی مجبور به دزدی، رشوه و طفره از شغل و وظیفه می‌شدند (کوشش، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

در تاریخ اداری ایران معاصر، فساد سازمان‌یافته و نهادینه‌شده که نقش مهمی در ناکارآمدی نظام اداری و کژتابی‌های دیوان‌سالاری داشته و دارد،^۱ معلول پدیده‌هایی چون رشوه و دزدی بوده است و به همین دلیل برخی از ناظران و افراد دغدغه‌مند بر ضرورت افزایش حقوق و بالا بردن اشل حقوقی کارکنان دولت برای تحرک اداری تأکید می‌کردند. در نتیجه افزایش حقوق نمایندگان مجلس، اعضای ادارات هم تقاضا کرده بودند میزان اشل و کف حقوق آنها از ۳۲ تومان به ۴۰ تومان برسد (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱)، اما کمیسیون بودجه مجلس نه تنها با افزایش حقوق کارکنان موافقت نکرد، بلکه در ۱۷ اردیبهشت ۱۳۰۶ میزان آن را به ۲۹ تومان کاهش داد تا بخشی از هزینه‌های جاری کشور

۱. برای اطلاع از این روند، رک به: حمید تنکابنی (تایبستان ۱۳۹۴)، «تحلیلی بر نقش کژتابی‌های مالی سازمان یافته در دیوانسالاری و توسعه پایدار»، جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال ششم، شماره ۲، صص ۱-۲۳.

تأمین شود. مصوبه کمیسیون بودجه در روز ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶ به مجلس رفت تا مورد بحث و مذاکره نمایندگان قرار گیرد (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، سه‌شنبه ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: دوره ششم، جلسه ۱۰۱). در بحبوحه شور پارلمانی، جمعی از کارمندان ادارات در محل ساختمان مجلس گرد هم آمدند تا نسبت به این تصمیم اعتراض کنند.

واکنش کارکنان دولت

با اعلام تصمیم روز یکشنبه ۱۷ اردیبهشت ۱۳۰۶ کمیسیون بودجه مبنی بر پایین آوردن اشل حقوقی کارمندان، آنها برای تأمین بخشی از بودجه کشور، کارمندان وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی، به‌ویژه افراد با رتبه‌های پایین اداری، آنها در اولین واکنش نارضایتی و خشونت جمعی خود را در قبال این موضوع نشان دادند؛ زیرا این تصمیم عجولانه، به‌طور مستقیم حیات اقتصادی آنها را تحت تأثیر قرار می‌داد. تصمیم کمیسیون بودجه برای کاهش اشل حقوقی، با علنی کردن بی‌احترامی به قوه مجریه و قوه مقننه و تجمع غیراصولی کارکنان دولت در ساختمان مجلس، بر نظام اداری نیز لطمه وارد کرد و باعث پریشانی اوضاع کارکنان شد. در سرمقاله روزنامه کوشش آمده است: کسر اشل را نه تنها صرفه‌جویی نبود، بلکه به واسطه نتایجی که داشت، یک نوع ضربه و لطمه شدیدی به تشکیلات اداری مملکت زد و به خاطر مبلغی ناچیز، اصول هرج‌ومرج و خیانت در اداره‌جات پایتخت وارد شد (کوشش، ۲۵ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

کارکنان ادارات در این شرایط با کمترین هزینه و صرفه‌جویی در مخارج خود، با کمتر از ۳۲ تومان نمی‌توانستند امور خود را بگذرانند (کوشش، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). گرانی و بالا بودن هزینه‌های معیشت و کمی حقوق، عامل اصلی مخالفت و اعتصاب عمومی کارکنان دولت به شمار می‌رفت (سیف‌پور فاطمی، بی‌تا: ۵۵۸-۵۵۹). طبق مندرجات روزنامه ستاره ایران: اختلاف شدید حقوق کارکنان دولت باعث بی‌عدالتی اجتماعی و فشار بر طبقه زحمتکش می‌شود. کارکنان رده‌پایین با حقوق اندک، بار کارهای خود و مدیران را بر دوش دارند و زندگی‌شان با درآمدشان همخوانی ندارد. این نابرابری نه انصاف را رعایت می‌کند و نه نظم اجتماعی را حفظ (ستاره ایران، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

کارمندان دولت به استثنای کارکنان بلدیّه و نظمیه، بدون اینکه از نتیجه مذاکرات مجلس و دیدگاه نمایندگان مطلع شوند، دست به اعتصاب و راهپیمایی زدند و به منظور اعتراض به تصمیم کمیسیون بودجه، به سوی مجلس رفتند و به رغم جلوگیری نگهبانان، وارد محوطه مجلس شدند. در اولین اقدام، کارکنان وزارت مالیه در ۱۸ اردیبهشت طی عریضه‌ای به وزیر مالیه، خواستار توجه به وضع معیشت خود و جلوگیری از تصویب قانون کسر اشل حقوقی کارمندان دولت در کمیسیون قوانین مالیه مجلس شدند (ساکما، ۲۴۰/۵۲۹۷). کارکنان معترض با برگزاری تجمع و توهین به وزارت مالیه، واکنش نشان دادند

و در پی آن، وزارت مالیه در نامه‌ای به وزارت داخله خواستار رسیدگی و مجازات اداری آنها شد (ساکما، ۲۴۰/۱۳۲۰۲). این گروه از کارمندان همچنین خواستار تأسیس سندیکا و اتحادیه مرکزی مستخدمین کشوری و عضویت نمایندگان تمام کارمندان وزارتخانه‌های مختلف در آن شدند تا از حقوق کارکنان دولت محافظت و از تصویب این گونه پیشنهادهای جلوگیری کند (ساکما، ۲۴۰/۵۲۹۷)؛ زیرا گفته شده بود: «اگر کارکنان دولت سندیکا و اتحادیه صنفی داشتند، برای طرح خواسته نه چندان مهمی چون افزایش حقوق، این شکل عمل نمی کردند» (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). این اقدام الگویی برای کارکنان سایر وزارتخانه‌ها شد و در اکثر ادارات دولتی پایتخت، کارمندان با تنظیم شکواییه‌ها و امضای لوایح مختلف، از رؤسای خود خواسته بودند تا از وزیران تقاضا کنند در مجلس حاضر شوند و از حقوق آنها دفاع کند.

طبق آخرین آمار، در این زمان تعداد کل مستخدمین دولتی کشور ۱۸۸۸۵ نفر بود که عمدتاً رتبه‌های اداری ۱ تا ۵ داشتند (هفدهمین راپورت رئیس کل مالیه ایران، ۱۳۰۵: ۸۶). وقتی رؤسای ادارات از این اقدامات خودداری کردند، کارکنان دولت به جای نوشتن عریضه و طرح شکایت، اعلام مراتب ناراضیاتی خود از تصمیم کمیسیون بودجه به نمایندگان و تقاضا از آنها برای مخالفت با این تصمیم، به سوی مجلس روانه شدند تا با اتخاذ این رویه و کنش اعتراضی، از تصویب آن جلوگیری کنند. در نتیجه، تعداد سه‌هزار نفر از کارکنان وزارتخانه‌های مالیه، امور خارجه، داخله، فواید عامه، پست و تلگراف، اداره صحتیه، معارف و غیره، در روز ۱۹ اردیبهشت به سوی ساختمان مجلس شورای ملی که در حال بررسی و شور درباره ماده واحده اصلاح حقوق کارکنان (کاهش اشل حقوق) بود، به راه افتادند تا به برنامه‌ها و تصمیم کمیسیون بودجه درباره اصلاح قانون استخدامی و کاهش حقوق کارمندان از ۳۲ تومان به ۲۹ تومان، اعتراض کنند (شفق سرخ، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲).

کارمندان این وزارتخانه‌ها وارد ساختمان مجلس شدند و در محوطه پارلمان تحصن کردند که رئیس‌الوزرا و وزرای مالیه و معارف با ایراد سخنرانی، آنها را به آرامش دعوت کردند. کارمندان وزارتخانه‌های مختلف با نوشتن عریضه به وزرا، خواستار حضور رؤسای خود در مجلس شدند تا مستقیماً با تصمیم کمیسیون بودجه مخالفت کنند. با این حال، وزرا از کارکنان زیرمجموعه خود خواستند بر سر کار برگردند، اما آنها توجه نکردند و به محوطه مجلس رفتند و جلسه نمایندگان را مختل کردند (اطلاعات، سه‌شنبه ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

اقدام مهم دیگر کارمندان دولت، تجمع در محل وزارت معارف بود؛ آنان در باغ این وزارتخانه گرد آمدند و علیه تصمیم کمیسیون مبنی بر کسر حقوق خود به سخنرانی پرداختند (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

اقدامات پیشگیرانه و انتظامی دولت

وقتی خبر تحصن به هیئت دولت رسید، وزرای مالیه و معارف و متحصنان را به حفظ آرامش سفارش کردند (کوشش، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲؛ اطلاعات، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). گرچه مستوفی الممالک مدعی شد برای دفاع از حقوق کارکنان به مجلس آمده و آنها را به آرامش و بازگشت به محل کار دعوت کرد، اما کارمندان دولت بدون توجه به هشدارها، همچنان نسبت به کاهش حقوق خود و افزایش حقوق نمایندگان اعتراض داشتند. بسیاری از آنها معتقد بودند این تصمیم کمیسیون نه برای صرفه جویی و اختصاص پول بیشتر به کارهای عمرانی، بلکه برای تأمین ۱۰۰ تومان اضافه حقوق نمایندگان گرفته شده است (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). این رخداد باعث تعطیلی جلسه نمایندگان شد. مستوفی الممالک نیز در یک سخنرانی کوتاه، ضمن احترام به متحصنان، اظهار کرد: «هیئت دولت از حق و حقوق کارمندان دفاع خواهد کرد و بهتر است کارکنان هر اداره نماینده‌ای برای پیگیری مطالبات خود تعیین کنند» (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). در پی این سخنان، متحصنان تا حدی آرام شدند و به تدریج ساختمان مجلس را ترک کردند.

در پی تجمع کارکنان در ساختمان مجلس و بی‌اعتنایی آنان به قوانین پارلمانی، نمایندگان مجلس و سپس دولت و نظمیۀ واکنش نشان دادند. مجلس در چندین نشست به بررسی ابعاد مختلف این رویداد پرداخت. پس از آنکه کارکنان مجلس را ترک کردند و به سایر وزارتخانه‌ها رفتند، نمایندگان تصمیم گرفتند در جلسه‌ای علنی به‌طور مفصل درباره این حادثه و چگونگی اقدام مقتضی مذاکره کنند، اما به دلیل نرسیدن تعداد و کلاً به حد نصاب، مخالفان دولت جلسه‌ای خصوصی برگزار و دولت را موظف کردند با کنار گذاشتن سهل‌انگاری، مسببان این واقعه را معرفی کند. در همین حال، عراقی، افشار، شیروانی و شریعت‌زاده دولت را مقصر اصلی دانستند؛ زیرا به باور آنان، دولت با اهمال خود اجازه داده بود کارکنان وزارتخانه‌ها وارد صحن و محوطه مجلس شوند و مستقیماً به نمایندگان توهین کنند. آنان خواستار مجازات عاملان حادثه شدند. در ادامه نیز نظمیۀ شماری از کارکنان دولت را در روزهای پس از تحصن بازداشت کرد و برخی از آنان موقتاً از کار برکنار شدند.

نکته قابل ذکر اینکه بیشتر نمایندگان مجلس نسبت به تصمیم کمیسیون بودجه نظر مثبتی نداشتند و در مذاکرات روزهای آتی بیشتر به آسیب‌شناسی و نقد آن پرداختند. وکلای مجلس به خاطر بالا بودن هزینه‌ها و لزوم تأمین مالی برای کارکنان، کم کردن حقوق و پایین آوردن اشل حقوقی را یکی از علل نارضایتی و بی‌انگیزگی مستخدمین دولت دانستند (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، شنبه ۲۴ اردیبهشت ۱۳۰۶: دوره ششم، جلسه ۱۰۴)، اما کارمندان دولت در نتیجه ترس و نگرانی از آینده شغلی

و اقتصادی خود، عجولانه و بدون در نظر گرفتن مراحل اصولی و قانونی، در مجلس تجمع کردند تا با اقدامات پیشگیرانه مانع از تصویب این برنامه شوند.

رئیس‌الوزرا به وزارت عدلیه ابلاغ کرد متهمان اصلی رخداد ۱۹ اردیبهشت را معین کند. بخشنامه‌ای هم از طرف وزرا به ادارات زیرمجموعه‌شان صادر شد که اگر این اتفاق تجدید شود، مرتکبان مجازات سختی خواهند شد (ستاره ایران، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). همچنین وزرا به کارکنان تابعه خود اخطار دادند که هر چه زودتر به اداره امنیه بروند و درباره حادثه روز تحصن اطلاعات و مشاهدات خود را گزارش دهند (طوفان، ۲۶ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). رئیس‌الوزرا بعد از اینکه متوجه شد تعدادی از متحصنان از اقدام و هدف خود صرف نظر نکرده و به سخنان وی گوش نداده‌اند، طی اعلامیه‌ای دستور تعقیب و مجازات مسببان و محرکان این رخداد را صادر و اداره نظمیه تعدادی از کارکنان را بازداشت کرد (اطلاعات، چهارشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). به هر ترتیب، وقتی دولت برای پایان دادن به اعتصاب و بحران وارد عمل شد، عصبانیت برخی از نمایندگان مجلس نسبت به مستوفی‌الممالک کاهش یافت و با پس گرفتن امضای خود، ورقه استیضاح را ملغی کردند (اطلاعات، چهارشنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). محمود جم معاون مستوفی‌الممالک، طی اعلامیه اشاره کرد: هیئت دولت حرکت کارمندان ادارات را که دست از کار کشیده و به صورت جمعی برای تظلم به مجلس شورای ملی آمده بودند، اقدامی خلاف وظایف اداری دانست. دولت معتقد بود برخی عناصر مغرض نیز از این موقعیت سوءاستفاده کرده و با سخنان توهین‌آمیز در صحن بهارستان، موجب تشدید ناهنجاری شده‌اند. بر این اساس، رئیس‌الوزرا مقرر کرد وزرا کارکنان خود را آگاه سازند که در صورت تکرار چنین اقدامی، با مجازات سخت روبه‌رو خواهند شد. همچنین به رئیس نظمیه، سرهنگ محمدخان درگاهی، دستور داده شد بانیان و محرکان این تجمع را شناسایی و گزارش آن را برای اعمال مؤاخذه قانونی ارائه کند. افرادی که به نمایندگان مجلس اهانت کرده بودند نیز باید براساس ماده ۱۶۳ قانون مجازات عمومی، تحت تعقیب قرار می‌گرفتند (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱؛ کوشش، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

در نتیجه صدور این اعلامیه و دیگر دستورالعمل‌های رئیس‌الوزرا، تعقیب و بازداشت عوامل تحصن در مجلس آغاز شد. وزارت عدلیه هم طی بخشنامه‌ای تصریح کرد: مأمورانی که مرتکب جرم و تخلف شوند، باید در عدلیه مجازات گردند (طوفان، یکشنبه ۳۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). وزارت داخله نیز در نامه‌ای به تمامی وزارتخانه‌ها دستور داده بود هرگونه شواهدی دال بر حضور و شرکت کارمندان خود را ارسال کنند تا طبق قانون تخلفات اداری با آنها برخورد شود (ساکما، ۵۳۹۷/۳۴۰).

نتیجه و پیامدها

بازداشت عوامل تحصن کارکنان

بازداشت محرکان و عوامل اصلی تحصن کارکنان دولت در ساختمان مجلس به جرم توهین به مجلس و نمایندگان، اولین پیامد این حادثه بود. بلافاصله به دستور دولت و سرهنگ محمد درگاهی رئیس نظمیه، متهمان این رخداد مورد تعقیب قرار گرفتند و در نتیجه، جمعی از کارکنان به اتهام شرکت در حادثه روز ۱۹ اردیبهشت بازداشت شدند (اطلاعات، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). از جمله مهم‌ترین این افراد مستر رید انگلیسی معروف به عبدالرضا خان^۱ افراسیاب خان آزاد، میرزا احمدخان راد و عبدالله خان کارمندان خزانه، اعزام الدوله آشتیانی، مؤیدالسلطان، میرزا حسن خان رئیسی و حسن خان امین طاهری کارمندان مالیه، صمصام خان عضو پست، میرزا محمدخان درخشان کارمند معارف، محمدقلی خان سهرابزاده کارمند فواید عامه بودند (طوفان، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱؛ ستاره ایران، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱).

البته بعد از چند روز، تمام متحصنان و کارمندان از مراجعه به نظمیه، بازخواست و جریمه معاف و رهبران تحصن به جرم توهین به نمایندگان مجلس و قوه مقننه از کار برکنار شدند (اطلاعات، شنبه ۲۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). بدین ترتیب، پس از حادثه اعتصاب در مجلس، شمار زیادی از کارکنان دولت و افرادی که در آن شرکت کرده بودند، توسط مقامات قضائی و نظامی بازداشت شدند؛ به همین دلیل بسیاری از آنها از رفتن به محل کار خود خودداری کردند و امور اداری دچار اختلال شد. چند روز بعد، وقتی بی‌گناهی آنها ثابت و مشخص شد که تنها به دلیل نگرانی‌های اقتصادی و ترس از آینده معیشت‌شان به مجلس پناه برده بودند، مجلس و نمایندگان اکثریت آنها را مورد عفو و بخشش قرار دادند. بیشتر بازداشت‌شدگان نیز از کارکنان جزء و رده‌های پایین اداری بودند.

حمایت نمایندگان مجلس از عفو متحصنان

در پی این رویداد، پنجاه نفر از نمایندگان مجلس در تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۳۰۶ با تهیه نامه‌ای رسمی، خواستار عفو و بخشش کارکنان متحصن در مجلس شدند. آنها با تجدید نظر در تصمیم قبلی خود مبنی بر محاکمه همه متحصنان، اعتراض کارکنان را حق قانونی آنان دانستند و تأکید کردند که مجلس وظیفه داشت به خواسته‌های آنها رسیدگی کند. همچنین بسیاری از کارکنان را بی‌گناه معرفی کردند

۱. مستر رید انگلیسی معاون خزانه‌داری کل در استخدام دولت ایران بود که پس از گرویدن به دین اسلام، عبدالرضا خان نامیده شد (محبوبی و آریانفر، ۱۳۹۷: ۹۰/۷).

(کوشش، ۲۸ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). این عفونامه خواستار پایان دادن به فشار و سخت‌گیری بر مستخدمین عادی وزارتخانه‌ها و ادارات شد و بر لزوم محاکمه و مجازات عوامل اصلی و دست‌های پشت پرده این رخداد تأکید کرد (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، پنج‌شنبه ۲۸ اردیبهشت ۱۳۰۶: دوره ششم، جلسه ۱۰۶). نمایندگان مجلس در پیشنهاد به دولت نوشتند: «وکلائی مجلس به دولت اختیار می‌دهند کلیه اعضا و اجزای دولتی و افرادی را که اداره خود را تعطیل کرده و به حال تظلم به مجلس شورای ملی آمده‌اند، بلااستثناء عفو نماید» (ستاره ایران، چهارشنبه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). پیشنهاد مذکور به کمیسیون مبتکرات ارجاع شد و پس از چند روز، نهایتاً نمایندگان با رأی این کمیسیون به شرح زیر موافقت کردند: کمیسیون مبتکرات طرح پیشنهادی آقای روحی^۱ و جمعی از نمایندگان محترم را تحت مذاقه قرار داده از آنجایی که نظریه نمایندگان محترم اغماض و صرف نظر کردن از جنبه شخصی و خصوصی بوده است طرح پیشنهادی فوق را قابل توجه دانسته و تصویب آن را از مجلس شورای ملی تقاضا می‌نماید (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، پنج‌شنبه ۱۱ خرداد ۱۳۰۶: دوره ششم، جلسه ۱۱۳). در همین جلسه، رأی کمیسیون مبتکرات مبنی بر عفو مستخدمین ادارات و محاکمه عوامل و محرکان اصلی حادثه اعتصاب کارکنان طرح و تصویب شد. البته برخی از سران اعتصاب مانند عبدالرضا خان و افراسیاب آزاد همچنان تحت بازجویی و بازداشت بودند و نهایتاً در هفتم تیر ۱۳۰۶ تیرئه شدند (ستاره ایران، ۸ تیر ۱۳۰۶: ص ۲).

انصراف کمیسیون بودجه از کاهش اشل حقوقی کارمندان

یکی دیگر از پیامدهای اعتصاب عمومی کارکنان در پایتخت، عقب‌نشینی کمیسیون بودجه و نمایندگان مجلس از تصمیم کاهش حقوق کارمندان بود. کمیسیون بودجه بدون بررسی کافی و بی‌توجه به پیامدها، ابتدا کاهش حقوق را تصویب کرده بود، اما پس از حادثه ۱۹ اردیبهشت و واکنش گسترده کارکنان دولت، ناچار به تجدید نظر شد. در اصلاحات جدید مقرر گردید تا رتبه ۵ اداری، کف حقوق همان ۳۲ تومان باقی بماند و از رتبه ۵ به بالا تا سطح مدیر کلی، میزان حقوق به تدریج کاهش یابد؛ به گونه‌ای که حقوق مدیر کل به ۲۰۰ تومان برسد (اطلاعات، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). کمیسیون بودجه در جلسات بعدی با دقت و به صورت تخصصی‌تر به بررسی این موضوع پرداخت و سرانجام در روز پنج‌شنبه ۱۸ خرداد ۱۳۰۶، با حضور مهدیقلی‌خان هدایت (رئیس‌الوزرای جدید)، وزیر مالی، عدلیه و داخله، آقای رهنما و دکتر میلسپو، تصمیم گرفته شد که مبنای حقوق کارمندان همان ۳۲ تومان تعیین گردد

۱. مبنی بر بخشش و عفو مستخدمین ادارات و پایان دادن به استنطاق و بی‌نظمی در وضع معیشت و حیات اداری آنها.

(کوشش، ۱۹ خرداد ۱۳۰۶: ص ۱). این تصمیم از یک سو، تعادلی در نظام پرداخت حقوق ایجاد می کرد و از سوی دیگر، با راضی کردن کارکنان رده های پایین اداری که بیشترین تعداد کارمندان دولت را تشکیل می دادند، به تداوم فعالیت ادارات و نظم در امور اداری کمک کرد.

ترمیم و اصلاح اشل بندی حقوقی کارمندان دولت

یکی دیگر از نتایج مهم تحسن کارکنان دولت در مجلس، تغییر در نظام اشل بندی حقوقی و میزان دریافتی آنان بود. براساس قانون استخدامی، کارمندان دولت در ۹ رتبه تقسیم بندی می شدند و برای هر رتبه، حداقل و حداکثر حقوق تعیین شده بود، اما پس از آنکه کمیسیون بودجه برای جبران کسری بودجه، کاهش حداقل حقوق کارکنان را تصویب کرد، موجی از اعتراض عمومی شکل گرفت. در پی این اعتراض ها و بررسی های کارشناسان اقتصادی، نمایندگان مجلس شورای ملی تصمیم گرفتند به جای تعیین حداقل و حداکثر، حقوق ثابت مشخصی برای هر رتبه در نظر گرفته شود که به شرح زیر اعلام گردید:

ستاره ایران، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱.

رتبه های اداری	میزان حقوق
رتبه ۱	۴۰۰ قران
رتبه ۲	۵۰۰ قران
رتبه ۳	۶۵۰ قران
رتبه ۴	۸۰۰ قران
رتبه ۵	۱۰۰۰ قران
رتبه ۶	۱۲۰۰ قران
رتبه ۷	۱۵۵۰ قران
رتبه ۸	۱۸۵۰ قران
رتبه ۹	۲۱۰۰ قران

به این ترتیب، هم تا حدی رضایت کارکنان دولت جلب شد و هم در نظام پرداخت حقوق نوعی توازن و تعادل نسبی ایجاد گردید که به برقراری عدالت و انصاف در این زمینه کمک می کرد.

استعفای مستوفی الممالک و تثبیت وضع حقوقی مستخدمین

آخرین موضوع مهم در ارتباط با اعتصاب عمومی کارکنان که در روزهای پایانی ریاست الوزرای مستوفی الممالک اتفاق افتاد، استعفای او از این مقام و کناره گیری از عرصه سیاست بود. با پیش آمدن حادثه تحسن کارکنان دولت در مجلس، همزمان با تجمع، برخی از نمایندگان همچون سید یعقوب،

امیر تیمور کلالی، والیزاده، عدل، امامی، سلطان محمدخان عامری و تنی از چند از وکلا که دل خوشی از مستوفی‌الممالک نداشتند، این اقدام نشان‌دهنده بی‌کفایتی دولت او و عدم جلوگیری از حرکت کارمندان به مجلس از سوی کابینه دانستند و همان روزی که مستخدمین دولت تحصن کردند، به تنظیم ورقه استیضاح دولت پرداختند و مراتب بی‌اعتمادی خود به دولت را اعلام کردند (اطلاعات، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). در متن استیضاح‌نامه گفته شده بود: «چون از طرف مستخدمین دولت به مقام مجلس توهین شده و دولت جلوگیری نکرده است، لذا ما سلب اعتماد از دولت می‌نماییم» (ستاره ایران، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱). گرچه کمیسیون بودجه مقصر اصلی تحصن بود و با تصمیم نابهنگام خود، موجب اعتراض کارمندان شد، اما نمایندگان مخالف بدون ارائه دلیل منطقی و مستدل، رئیس‌الوزرا را مقصر اعلام کردند (ناهید، ۲۳ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۲). این در حالی بود که دولت شدیداً موضوع را پیگیری کرد. به هر حال، نمایندگان مخالف مستوفی‌الممالک در استیضاح‌نامه خود اشاره کردند که دولت او را به خاطر هجوم مستخدمین دولت به مجلس شورای ملی و هتک احترام نمایندگان، استیضاح خواهند کرد (شفق سرخ، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۶: صص ۱ و ۳). پس از فروکش کردن اعتصاب کارکنان، وقتی رئیس‌الوزرا اعلامیه پیگیری موضوع را صادر کرد، بیشتر نمایندگان امضا خود را پس گرفتند و مسئله استیضاح مستوفی‌الممالک منتفی شد (ستاره ایران، ۲۱ اردیبهشت ۱۳۰۶: ص ۱)، اما مستوفی دیگر تمایلی برای ادامه کار نداشت و در ۶ خرداد ۱۳۰۶ استعفا کرد. سه روز بعد، مهدیقلی‌خان هدایت به ریاست‌الوزاری رسید (هدایت، ۱۳۴۴: ۳۷۳؛ صفایی، ۱۳۴۴: ۵۲۳-۵۲۴).

نتیجه‌گیری

نارضایتی کارکنان دولت و اعضای دیوان‌سالاری از وضعیت حقوق و مزایای خود، یکی از مهم‌ترین مسائل تاریخ تحولات اداری ایران در دوره معاصر است. از زمان تصویب و اجرای نخستین قانون استخدام کشور که هدف آن ایجاد نظم نسبی و تعریف نظام اداری بود، پرداخت کامل و به‌موقع حقوق کارکنان دولت تحت تأثیر وضعیت اقتصادی و مالی کشور با فراز و نشیب‌های زیادی همراه بوده و در مقاطع مختلف زمینه بروز نارضایتی و اعتصاب را فراهم کرده است. با روی کار آمدن رضاشاه پهلوی، گرچه به‌ظاهر ادارات و کارکنان دولت به سمت تحول و عقلانیت اداری حرکت می‌کردند و حقوق کارکنان تقریباً به‌موقع پرداخت می‌شد، اما بررسی دقیق وضعیت قشر کارمند نشان می‌دهد که میزان درآمد و حقوق آنها برای داشتن زندگی راحت و مرفه کافی نبود؛ به همین دلیل مهم‌ترین مطالبه آنها افزایش حقوق بود که در طول سلطنت رضاشاه تغییر قابل توجهی نکرد.

در مقابل، وزارت امور اقتصادی و کمیسیون بودجه در ابتدای حکومت رضاشاه تصمیم گرفت برای کاهش هزینه‌های جاری و تأمین بودجهٔ نوسازی، حقوق کارکنان دولت را کاهش دهد. این تصمیم با اعتراض شدید کارکنان، به‌ویژه کارکنان رده‌های پایین مواجه شد و نهایتاً به اعتصاب عمومی آنها در ساختمان مجلس شورای ملی انجامید.

تصمیم کمیسیون بودجه برای کاهش حقوق کارکنان دولت در ابتدای سلطنت رضاشاه، به‌ویژه در شرایطی که کاپیتولاسیون به تازگی لغو شده و مسائل مهم‌تری در کشور مطرح بود، اقدامی نابجا و نابه‌موقع به شمار می‌رفت. این تصمیم نخستین واکنش شدید کارکنان ادارات، به‌ویژه اعضای رده‌های پایین را برانگیخت و منجر به اولین اعتصاب گسترده و عمومی کارکنان در پایتخت شد. بنابراین اعضای کمیسیون بودجه اهتمام داشتند در اتخاذ چنین تصمیمی دقت بیشتری به خرج دهند و با توجه به میزان حقوق و دریافتی کارکنان، کاهش اشل حقوقی را به گونه‌ای اعمال کنند که تعادل و توازن در پرداخت حقوق حفظ شود. اگر هدف کمیسیون تأمین بودجهٔ کشور بود، منطقی‌تر آن بود که حقوق کارکنان رده بالای اداری و نمایندگان مجلس کاهش یابد و همچنین مستخدمین قراردادی و خارجی نیز مشمول این تصمیم شوند. در عمل، بیشترین ضربه و خسارت به مستخدمین جزء و کارکنان رده پایین وارد شد.

کابینهٔ مستوفی‌المالک نیز با صدور اعلامیه‌ها و دستورالعمل‌های مختلف، کارکنان دولت را به پایان دادن به تحصن فرا خواند و ادارهٔ نظمیه را موظف کرد تا موضوع را پیگیری و عوامل اصلی و سردمداران این حادثه را تعقیب و بازداشت کند. بدین ترتیب دولت نیز همانند مجلس، اقدام تندروانه و کنش اعتصابی کارکنان ادارات را محکوم کرد. نمایندگان مجلس این حرکت دسته‌جمعی را قیام کارکنان دولت علیه قوهٔ مقننه و هتک حرمت نمایندگان دانستند. حادثه روز ۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۶ و اعتصاب گسترده کارکنان در ساختمان مجلس، تنش و تضاد موجود میان نمایندگان و کابینه و همچنین جناح‌بندی‌های سیاسی کشور را به وضوح نشان داد. تجمع کارکنان وزارتخانه‌ها در مقابل عمارت مجلس، درحالی که نمایندگان مشغول بررسی ابعاد مختلف تصمیم کمیسیون بودجه بودند، گرچه در ابتدا کنشی خودجوش برای مخالفت با کاهش اشل حقوق بود، به تدریج به ابزاری برای تضارب آرا و موضع‌گیری سیاسی و جناحی تبدیل شد. این بحران با شدت بخشیدن به اختلافات داخلی کابینهٔ مستوفی، نهایتاً به کناره‌گیری او از عرصهٔ سیاست انجامید.

References

Books & Articles

- Amozgar, Habibollah (1988), *Social Reforms*, Tehran: Sīrūs.
- Dolatabadi, Yahya (1983), *Ḥayāt-e Yaḥyā*, Vol. 1, Tehran: 'Aṭṭār.
- Floor, Willem M (2016), *A Fiscal History of Iran in the Safvi and Qajar Period's*, translated by Abolghasem Sarri, Tehran: Toos.
- Hedāyat, Maḥdīqolī k̄ān (1965), *ḵāṭerāt va ḵaṭarāt*, Tehran, Zavvār.
- Jamalzadeh, Mohammad Ali (1983), *Ganj-e Šāyḡān*, *Economic History of Iran*, Tehran: Tehran Book.
- Mahboubi, Mohammad and Hamidreza Arianfar (2018), *the Diary of Contemporary History of Iran 1306*, Vol. 7, Tehran: Institute for Political Studies and Research.
- Makki, Hossein (1983), *Twenty-Year History of Iran*, Vol. 2, Tehran: 'Aṭā'ī.
- Malikov, A. S. (1979), *Establishment of the Dictatorship of Reza Khan*, translated by Sirus Izadi, Tehran: jībī.
- Millspaugh, Arthur Chester (1977), *The American task in Persia*, translated by Hossein Abutorabian, Tehran: Payām.
- Mohammadi, Amin and seiedhossein mirjalili (2021), "Treasury Advisers and problem Payment of salaries after constitutionalism ", *Historical Researches of Iran and Islam*, No. 1 (29th series), pp. 380-406.
- Mohammadi, Amin, Alireza Molaie-Tavani, Mohammad Rahim Rabbanizadeh (2019), "Divan-e Mohasebat and the Problem of Paying Salaries in the Qajar Period (1909-1911)", *History of Islam and Iran*, No. 44 (serial 134), pp. 117-144.
- Mostūfī, Abdollāh (2013). *Šarḥ-e Zendegānī-ye Man*, Tehran: Zavvār.
- Safaei, Ebrahim (2015), *the Constitutional Leaders*, Tehran: jāvidān.
- Sahab Tafreshi, Abolghasem (1985), *Tārīḵ-e ḵojasteh*, by the Effort of Mohammad Reza Sahab, Tehran: Sahab World.
- Seifpour Fatemi, Nasrollah [n.d.], *Ā'īneh-ye 'Ebrat*, Vol. 1, London: Book Publishing (jebheye Mellīyūn Publications).
- Shuster, Morgan (2015), *The Strangling of Persia*, translated by Hassan Afshar, Tehran: Māhī Publishing House.
- The 17th Report of the Chief Financial Officer of Iran (1986), Tehran: Maḵles Press.
- Tonekaboni, Hamid (2015), "An Analysis of the Role of Organized Financial Distortions in Bureaucracy and Sustainable Development", *Journal of Sociological Cultural Studies*, Year 6, Issue 2, pp. 1-23.

Vatani, Mohammad Hassan (1974), *On Employment Regulations*, Tehran: Center for Public Administration Education.

Documents

- National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 12846/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 13202/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 145694/293.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 27306/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 27306/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 28710/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 4317/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 52052/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 5297/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 54764/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 54784/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 55941/240.
National Archives and Library of Iran (SĀCMĀ), Document No. 77953/240.

Newspapers

- Rooznāmeḥ-ye Āyandeh (September, 1926), Year 1, Issue 12, pp. 766-765.
Rooznāmeḥ-ye Šafaq-e Sorḡ (Sunday, September 27, 1926), Issue 589, p. 2.
Rooznāmeḥ-ye Nāḥīd (Saturday, May 13, 1927), Year 6, Issue 76, p. 2.
Rooznāmeḥ-ye Eṭṭelā'āt (Tuesday, May 19, 1927), Year 1, Issue 210, pp. 1 and 2.
Rooznāmeḥ-ye Eṭṭelā'āt (Wednesday, May 20, 1927), Issue 211, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Setāreh Iran (Wednesday, May 20, 1927), Year 12, Issue 185, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Šafaq-e Sorḡ (Wednesday, May 20, 1927), Issue 738, pp. 1-3.
Rooznāmeḥ-ye Koušeš (Wednesday, May 20, 1927), Year 5, Issue 44, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Setāreh Iran (Thursday, May 21, 1927), Year 12, Issue 186, pp. 1 and 3.
Rooznāmeḥ-ye Toḡān (Thursday, May 21, 1927), Year 6, Issue 171, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Koušeš (Monday, May 25, 1927), Year 5, Issue 46, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Toḡān (Tuesday, May 26, 1927), Year 6, Issue 175, p. 2.
Rooznāmeḥ-ye Setāreh Iran (Wednesday, May 27, 1927), Year 12, Issue 190, pp. 1 and 2.
Rooznāmeḥ-ye Koušeš (Friday, May 28, 1927), Year 5, Issue 48, p. 2.
Rooznāmeḥ-ye Eṭṭelā'āt (Saturday, May 29, 1927), Issue 220, p. 1.
Rooznāmeḥ-ye Toḡān (Sunday, May 31, 1927), Year 6, Issue 179, p. 2.
Rooznāmeḥ-ye Šafaq-e Sorḡ (Thursday, June 11, 1927), Issue 754, p. 3.
Rooznāmeḥ-ye Koušeš (Friday, June 19, 1927), Year 5, Issue 57, p. 1.

Rooznāmeḥ-ye Setāreh Iran (Sunday, June 21, 1927), Year 12, Issue 208, p. 1.

Rooznāmeḥ-ye Setāreh Iran (Thursday, July 8, 1927), Year 12, Issue 220, p. 2.

Laws and Negotiations of the Parliament

Collection of Laws and Approvals of the Fourth Term of the National Consultative Assembly, 90-107.

Collection of Laws and Approvals of the Sixth Legislative Assembly, 32-33.

Detailed Discussions of the National Consultative Assembly (Saturday, May 24, 1927), Sixth Term, Session 104.

Detailed Discussions of the National Consultative Assembly (Thursday, May 18, 1927), Sixth Term, Session 106.

Detailed Discussions of the National Consultative Assembly (Thursday, June 11, 1927), Sixth Term, Session 113.

Detailed Discussions of the National Consultative Assembly (Tuesday, May 19, 1927), Sixth Term, Session 101.